

Interpretácia a metodické spracovanie povesti

Eva Vitězová

The Interpretation and Methodical Analysis of the Legend

Abstract

The paper focuses on the genre of the legend in recent children and juvenile literature. The legend stands on the borderline between fantasy literature (tale) and historical information. The problem of authenticity and the artistry of the legend are discussed together with the issue of the literary remodelling of the story of the legend, the problem of extremeness as the basic structural feature of the legend, the definition and the boundaries of genre variety of the legend, its interpretive positions and variations. Zuzana Kuglerová is a contemporary Slovak author of legends. The paper pays attention to the interpretation of her text and the methodical analysis of the legend.

Key words: legend, region, symbiosis of genre, Zuzana Kuglerová

Kľúčové slová: povesť, region, synkretizácia žánrov, Zuzana Kuglerová

Zuzana Kuglerová je súčasná slovenská spisovateľka, ktorá sa vyznačuje intenzívnym záujmom o historickú problematiku slovenských reálií. Od deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia až po súčasnosť sa cielene venuje tvorbe historickej prózy. Medzi diela, ktoré napísala, patrí napríklad *Rytier a zbrojnoš*, *Kliatba kožušníkovej vdovy*, *Dcéra riečnej panny*, *Zlatá reťaz boha Sobeka* či *Legenda o Selenovi*. Zaujíma sa predovšetkým o netradičný terén akým sú lazy, kopanice, menšie mestiečka a život ľudí, ktorý autorka neraz vo svojich dielach približuje prostredníctvom povestí či iných príbehov ľudového pôvodu. Literárne spracovanú oblasť Žiliny a jej okolia prostredníctvom povestí možno nájsť v diele *Turkova stupaj*, ale predovšetkým v zbierke povestí *Kliatba kožušníkovej vdovy*. V knihe *Kliatba kožušníkovej vdovy* je prítomných tridsať povestí, podľa jednej z nich autorka pomenovala celé svoje dielo. Podklady pre písanie týchto povestí Zuzana Kuglerová získala v archívoch, ale väčšina povestí o Žiline a jej okolí sa zachovala ústne. V knihe sú ku každej krátkej povesti pridané ilustrácie od slovenského umelca Bystríka Vanču.

Zo zbierky *Kliatba kožušníkovej vdovy* pochádza i povesť *Stratený zámok*, ktorej sa budeme v priestore štúdie bližšie venovať. Ak si povšimneme názov povesti, zisťujeme, že je opradený rúskom tajomstva, toto tajomno je docielené práve voľbou slovného spojenia, ktoré u čitateľa môže vzbudiť záujem, ale aj otázku: Ako a kam sa môže stratiť zámok? Práve na túto základnú, prvotnú otázku nájde čitateľ odpoveď pri čítaní jednotlivých riadkov povesti. Celý text sa nám otvára úvodnou vetou: „*Kedysi vraj stával v Petrovskej doline krásny, honosný kaštieľ, ešte bohatší ako hrad v Bytči, pyšnejší ako Budatínsky zámok*“ (Kuglerová 2007, 71). Túto vetu

možno interpretovať ako vetu, ktorá odkazuje na výpoveď niekoho iného, teda na reprodukciu výpovede tretej osoby samotným narátorom, čo nám predznamenáva spojenie: „*Kedysi vraj...*“ (Kuglerová 2007, 71). Prislovka *kedysi* odkazuje čitateľa do minulosti a časticu *vraj* možno označiť za výraz, ktorým hovoriaci naznačuje, že danú výpoveď bude reprodukovať. V tomto prípade ide o vyrozprávanie príbehu, ktorý je živý predovšetkým v ľudovej podobe a takto sa ústnym tradovaním zachoval. Ak však vzhliadneme na úvod textu ako taký, zisťujeme, že narátor nám najskôr detailne vykresľuje prostredie a okolie zámku, pričom i napriek odhaleniu krajiny v čitateľovi text vzbudzuje tajomnosť, záhadnosť. Možno to dokumentovať i nasledujúcim úryvkom textu: „*Ani o zámku nikto nevedel, neskrývali ho len husté lesy a hlboké rybníky, ale aj hmla, čo sa každé ráno vznášala nad Petrovskou dolinou*“ (Kuglerová 2007, 71). V tomto prvom odseku textu tiež nachádzame i fantastický prvok, a to v podobe zakliateho lesa. Takýmto spôsobom autor čitateľa oboznamuje nielen s prostredím zámku, ale predovšetkým s regionálnou oblasťou, ktorou je Petrovská dolina. A práve úvod, miesto, s ktorým sa povesť spája, je jej reálnym podkladom. Možno preto konštatovať, že ide o historickú povesť s miestnym, regionálnym ukotvením v čase a kontexte.

V ďalšom priestore povesti narátor predostiera konkrétny príbeh, avšak ešte pred samotným predstavením postáv je v texte špecifikovaná oblasť, do ktorej je príbeh zasadený a čitateľ objavuje názov obce Petrovice, nachádzajúcej sa neďaleko mesta Bytča. Zvyšuje to hodnovernosť celého príbehu, odvolávanie sa na konkrétne fakty, udalosti, názvy či iné konkrétne súvislosti dodáva povesti punc „pravdivosti“ a historickej opodstatnenosti. Napokon narátor približuje postavu drevorubača a jeho rodiny. Najskôr sa však dozvedáme o hlave rodiny, rozprávač drevorubača predstavuje ako otca a manžela zároveň. Z tejto časti textu možno odčítať hlavú úlohu muža v spoločnosti, najmä v časoch minulých, do ktorých je celá povesť zasadená. Tou úlohou nebolo nič iné, ako schopnosť postarať sa o svoju rodinu a zabezpečiť jej obživu. Samozrejme, zdôraznená je nielen úloha muža vo vtedajšej spoločnosti, ale aj úloha a postavenie ženy, ako matky a manželky, starajúcej sa o rodinu a domácnosť. A napokon ich deti, ktoré nie sú vykreslené samostatne, ale je vyjadrený len ich počet, bolo ich dvanásť. Práve na tomto mieste sa čitateľ stretáva so symbolikou čísla dvanásť ako čísla plnosti, úplnosti. Čitateľovi určite neunikne ani to, že mená postáv v diele nenachádzame, pomenované sú len dve postavy, a to najmladší a najstarší syn drevorubača. Najstarší syn dostal od svojich rodičov meno Gašpar a najmladší zasa Blažej. To, že sú menom označovaní práve títo dvaja synovia, ich akoby zblížovalo, no opak je pravdou. Už samotný kontrast veku, najmladší – najstarší, predznamenáva i kontrastnosť správania, pretože v diele sú postavy synov zobrazené protipólovo. Nie je tu však zdôraznená len odlišnosť Gašpara a Blažeja, ale predovšetkým kontrast medzi Blažejom a jeho ďalšími bratmi, a tiež aj jeho otcom. Takýmto spôsobom môžeme vnímať Blažeja ako prototyp kladného hrdinu, pričom jeho klady sa zdôrazňujú predovšetkým na záporných vlastnostiach jeho bratov a otca. Celú rodinu drevorubača možno považovať za jednu líniu postáv vyskytujúcich sa v diele. Ako druhá línia postáv v diele vystupuje rodina vládca lesa a zámku. Vládca je predstavený nielen ako kráľ, ale tiež i ako hlava rodiny a otec dvanástich dcér, ktoré nie sú bližšie špecifikované,

ale opätovne sa stretávame so symbolikou čísla dvanásť. Avšak jedna z nich vyniká, a je to práve najmladšia dcéra, rovnako tak, ako to bolo v rodine drevorubača, kde tiež vynikal najmladší člen rodiny. Ak by sme porovnali tieto dve línie postáv, zistíme, že sú protipólovo zobrazené. Rodina drevorubača je jednoduchá a reálne vykreslená vzhľadom na vtedajšie dobové podmienky a autorka nám túto rodinu stavia do kontrastu s rodinou vládca, tá je symbolom nadprirodzenosti, fantastickosti a tiež moci a bohatstva. Ostrý kontrast rodín je viditeľný aj v porovnaní synovia – dcéry, napokon však zisťujeme, že to nie je kontrast v pravom zmysle slova, ale túto kontrastnosť možno považovať za prvok zblíženia a súladu, čo predznamenávala i podobnosť naznačená číselnou symbolikou. Istú podobnosť možno sledovať aj vo vyobrazení vládca a drevorubača, ktorí okrem svojej pevnosti sú si podobní i v ich hlavnom poslaní – ochrana a zabezpečenie svojich rodín. Napokon sú tieto kontrasty prekonané, a to prostredníctvom najmladších členov rodín a ich lásky. Na tomto mieste je potrebné pripomenúť i to, že povesť (vo všeobecnosti, ale i v tomto konkrétnom prípade), má častokrát veľa spoločných črt s rozprávkou.

Dej povesti je založený na neustálom striedaní sa tenzie a detenzie. Miera tenzie sa zvyšuje v texte, keď sa drevorubač vydáva do začarovaného lesa na drevo, postupne však môžeme pozorovať, ako sa miera napätia zvyšuje. Toto zvyšovanie napätia je vyvolané prostredníctvom postupnej straty synov, ktorí rovnako ako otec využívajú v boji proti nadprirodzeným silám ľudskú silu, tá je však zanedbateľná v porovnaní s kliatbami. Tenzia sa preruší opisom biedneho života drevorubačky a jej najmladšieho, už jediného syna Blažeja. Žena, keďže prišla o muža i synov, musela sa postarať o seba i o svojho malého syna úplne sama. Chlapec napokon vyrástol a miera tenzie sa opätovne začína stupňovať, keď najmladší syn začne prejavovať zvedavosť o zakliaty les a napokon i on odchádza z domu. Jeho odchod už však bol odlišný ako odchod jeho otca a bratov. Odlišoval sa najmä v tom, že v momente, keď odchádza z domu, nerozlúči sa s matkou, nezakýva jej, rovnako tak nemá pri sebe ani len sekeru. Za najväčšiu odlišnosť možno považovať cieľ cesty, pretože Blažej sa do lesa nevydáva preto, aby ťal stromy, ale preto, aby zachránil a vyslobodil svojich blízkych. Jediné, čo si z domu zobral, sú halušky s omastkom. Táto odlišnosť Blažeja je v texte priamo vyjadrená: „*Máš dobré srdce, Blažeji! – povedala nakoniec najmladšia z nich. – nielenže si do nás nerúbal, ale aj svoje halušky si nám daroval. To veru tí, čo sem prišli pred tebou, nikdy neurobili*“ (Kuglerová 2007, 74). Napokon sa Blažej vďaka tejto odlišnosti dostáva až k samotnému vládcovi lesa, pričom je Blažejovo pobudnutie v lese a v službe u vládca sprevádzané tajomstvom, ktoré sa stáva počas tejto fázy diela prvkom detenzie. Vzápätí sa motív tajomstva a jeho odhalenie stáva prostriedkom na vyvrcholenie tenzie v diele, kedy je vládca nútený odkliať, a tak zachrániť všetkých, ktorým ublížil. Zároveň musí zničiť seba i zámok. V tomto momente sa odhaľuje u čitateľa pôvodná otázka, ktorú sme načrtli pri interpretácii názvu povesti: „*Celý zámok sa prepadol aj s vládcom lesa. Nezostalo po ňom nič. Všade naokolo sa rozprestierali iba rybníky a hustý les*“ (Kuglerová 2007, 77). V závere diela možno badať istú formu mravného ponaučenia (tiež jeden zo znakov povesti), že nie všetko, čo človek chce, je nutné ziskávať hrubou silou. Dôležité je predovšetkým rozumným spôsobom riešiť daný problém. Záver povesti je v porovnaní s úvodom oveľa fantastickejší a možno tu

badateľ niekoľko rozprávkových motívov, jedným z nich je i odklätie najmladšej vládcovej dcéry, ktorá sa vplyvom vládcovej kliatby premenila na rosničku. Je tu badať i istú zmenu oproti klasickému prevedeniu rozprávky, kde princ pobozká žabu a tá sa zmení na princeznú, v tomto príbehu práve rosnička pobozká chlapca, aby sa tak sama premenila opätovne na dievča. Najdôležitejšie je však to, že napokon po vystupňovaní napätia prichádza uvoľnenie v podobe šťastného konca a víťazstva dobra nad zlom, čo nám však opätovne pripomína práve (už vyššie spomínanú) rozprávku.

Analyzovanú „drevorubačskú“ povesť možno tiež charakterizovať ako historickú rozprávku, v ktorej sa objavuje množstvo fantastických prvkov. Tieto fantastické prvky sú však len dotvorením reálneho základu pôvodne ľudovej povesti (Šenkár 2008, 74). V súčasnej dobe synkretizmu žánrov by sme už ťažko mohli očakávať „čistý“ žáner povesti, ale v tomto kontexte fantastické prvky nepôsobia rušivo, skôr naopak, textu povesti dodávajú čarovný charakter. Reálny základ povesti je položený na vykreslení prostredia, čo má predovšetkým poznávaciu hodnotu pri regionálnom poznávaní geografických zaujímavostí. „*Hybnou silou príbehu je jeho dramatickosť zvyšujúca čitateľskú príťažlivosť textu*“ (Vitézová 2005, 62). Práve dramatické prvky v spojení s prvkami fantastickými možno považovať za príťažlivé a pôsobiace v smere oživenia pre potreby spoločenskej a kultúrnej komunikácie. Celkové hodnotenie povesti možno charakterizovať pozitívne a i napriek jednoduchému výstavbovému pôdorysu je text zaujímavý, pútavý a dokáže mladého čitateľa zaujať.

METODICKÉ VYUŽITIE POVESTI:

Predmet: Slovenský jazyk a literatúra (literárna výchova)

Ročník: Piaty

Téma: Regionálne povesti

Cieľ:

Výchovný – formovať u žiakov kladný postoj k ľudovej slovesnosti, k histórii ako ku súčasť ľudského spoločenstva v rámci zachovania kultúrneho dedičstva na našom území.

Vzdelávací – žiak pozná pojem regionálna povesť a vie uviesť základné charakteristiky povesti, pozná niekoľko regionálnych povestí. Dokáže posúdiť mieru reálnosti povesti.

Komunikačný – žiak je schopný pracovať s textom, vyhľadávať a rozpoznávať základné literárne údaje, vie vyjadriť hlavnú myšlienku obsiahnutú v texte a taktiež je schopný zaujať postoj k rozoberaným textom.

Uplatnenie medzipredmetových vzťahov: slovenský jazyk a literatúra, dejepis, zemepis, výtvarná výchova

Prierezová téma:

Multikultúrna výchova – zachovanie dedičstva ľudovej slovesnosti.

Osobnostný a sociálny rozvoj – spoznávať tradície našich predkov.

Metódy: rozhovor, rozprávanie, demonštrácia, opis, práca s textom, motivačné metódy (pochvala, napomenutie), metóda pozorovania

Pomôcky: učebnice, texty, čisté papiere, fotografia autorky
 Priebeh hodiny:

Pred stretnutím dostanú žiaci najskôr na domácu úlohu zistiť, aké povesti sa viažu k okoliu Bytče, ich úlohou však nie je hľadať povesti knižne spracované, ale povesti, ktoré poznajú predovšetkým ich starí rodičia, rodičia alebo i oni sami, teda povesti vo svojej rýdzej ľudovej podobe a nie ich autorskú prozaickú úpravu. Na konkrétnej vyučovacej jednotke sa preto budeme najskôr venovať kontrole domácej úlohy, žiaci majú za úlohu prerozprávať povesti, ktoré sa dozvedeli (poznali) zo svojho okolia. Samozrejme, všetci žiaci povestí neprerozprávajú, ale vždy si vyvolia žiaci sami, a to jedného zástupcu zo svojho radu a ten príde pred tabuľu prerozprávať povestí. Napokon žiaci vyhodnotia, ktorá povestí sa im najviac páčila.

Následne učiteľ žiakom oznámim, že jednu povestí z okolia Bytče som si pre nich pripravila a na dnešnej hodine sa jej budeme venovať. V krátkosti im predstavím autorku diela, ukazujem im fotografiu autorky, ktorú som si vopred pripravila. Následne žiakom rozdám pracovné listy, ktoré obsahujú samotný text povesti, voľnú polstranu, ako aj tabuľku s ôsmimi riadkami a dvomi stĺpcami (poradové číslo a odpoveď) a v závere i charakteristiku pojmu miestna povestí. Žiaci nedostanú povestí Stratený zámok kompletnú, pretože text, ktorý dostanú, nebude obsahovať záver povesti, ale bude končiť v momente, keď vládcove dcéry vyslobodia Blažeja z temnice. Záver textu bude: „*Potajomky ho vyviedli z temnice a v noci odviekli k rybníku. Tam ho posadili do člna*“ (Kuglerová 2007, 74). Túto povestí si prečítame, pričom čítanie povesti budeme realizovať dvakrát. Najskôr text čítajú len žiaci a napokon žiakom text predčítam ešte jedenkrát ja sama. Pri prvom čítaní je úlohou žiakov nielen pozorne sledovať, počúvať, ale i zvýrazniť slová, ktoré im sú nejasné. Po prvom prečítaní povesti žiaci hovoria slová, ktorým neporozumeli v texte a tieto slová si spoločne vysvetľujú. Možné nejasné slová: omastok, porisko, apatieka, fyzikus, íverček. Ja sa žiakov pýtam: „Všimli ste si na texte niečo zvláštne?“ Žiaci vedia, že záver povesti chýba. Napokon bude nasledovať druhé čítanie textu, ale teraz je úlohou žiakov len pozorne počúvať. Po prečítaní textu mnou vyzývam žiakov, aby na prázdnu polstranu v pracovnom liste dokreslili koniec príbehu tak, ako si ho predstavujú oni, aký koniec by príbehu vytvorili. Práve využitie ilustrácie je vhodným prvkom na zaujatie žiakov. Nechávam im cca 5 min. na dokreslenie príbehu a následne vyzývam päť žiakov, ktorí sa vždy postavia na mieste, kde sedia, a ukážu spolužiakom nakreslený obrázok a povedia, aký záver príbehu dotvorili. Napokon záver príbehu dočítam a môžu si porovnať svoje ukončenie príbehu s ukončením oficiálnym. Celý príbeh žiakom nechávam v triede na nástenke. Ďalej žiakom diktujem osem otázok, pričom ich úlohou je hneď odpovedať na otázky. Svoju odpoveď zaznamenajú do tabuľky v pracovnom liste. Takáto aktivita slúži predovšetkým na preverenie žiakov a čítanie s porozumením, avšak v tomto prípade i na preverenie, či žiaci pozorne počúvali čítaný text.

Otázky:

Kde sa odohrával príbeh povesti?

Ako sa volal najstarší a najmladší syn drevorubača?

Čo si brali otec a synovia so sebou, keď sa vybrali do zakliateho lesa?

Čo si zobral do lesa Blažej?
 Akú moc mal vládca lesa?
 Ako dlho slúžil Blažej u vládcu lesa?
 Na čo premenil vládca lesa Blažejovho otca?
 Akým povoláním sa živil otec a synovia po zrušení kliatby?
 Napokon žiakom zadávam domácu úlohu – vytvorenie osnovy k povesti Stratený vrch.

Literatúra

Kuglerová, Zuzana (2007): *Kliatba kožušníkovej vdovy*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej.

Kuglerová, Zuzana (2015): *Legenda o Selenovi*. Bratislava: TRIO Publishing.

Kuglerová, Zuzana (2016): *Najkrajšie slovenské rozprávky*. Žilina: Georg.

Kuglerová, Zuzana (2003): *Turkova stupaj*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.

Kuglerová, Zuzana (2012): *Vinohradnícke povesti*. Bratislava: Vydavateľstvo Matice slovenskej.

Obert, Viliam (1998): *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Bratislava: Litera.

Obert, Viliam (1992): *Kapitoly z didaktiky literatúry*. Nitra: Pedagogická fakulta.

Popovič, Anton – Liba, Peter – Zajac, Peter – Zsilka, Tibor (1981): *Interpretácia umeleckého textu*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Sliacky, Ondrej a kol. (2005): *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava: Literárne informačné centrum.

Šenkár, Patrik (2008): *Možnosti interpretácie literárneho textu*. Nitra: UKF v Nitre.

Tučná, Eva - Vitězová, Eva (2014): *Rozprávka a povesť v tvorbe a recepcii*. Nitra: UKF v Nitre.

Vítězová, Eva (2005): *Významové a žánrové charakteristiky povesti*. Bratislava: OG – Poľana.

<http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/zuzana-kuglerova> (2018-15-02)

Štúdia je výstupom z projektu KEGA 055UKF-4/2016